

Levendige herinneringen

Nieuw onderdeel “Dialectloket” opent de deur naar het Frans-Vlaamse verleden

Al wie interesse heeft voor la Flandre française krijgt er een nuttige en bijzonder interessante tool bij. Geluidsopnames gemaakt in de tweede helft van de twintigste eeuw komen nu volledig tot leven. Ze geven niet alleen inzicht in het Frans-Vlaamse dialect, maar gunnen ons ook een kijk in het Frans-Vlaamse leven uit vervlogen tijden.

Tussen 1963 en 1976 maakten dialectologen aan de Universiteit van Gent op initiatief van professoren Willem Pée en Valère Vanacker 783 dialectopnames op 550 verschillende locaties in het Vlaamse deel van België, Zeeuws-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen. Ze waren voornamelijk geïnteresseerd in de meest traditionele vorm van het dialect om het later taalkundig te kunnen analyseren. Spontane taal van sprekers die enkel het dialect machtig zijn, bevat immers vaak taalkundige fenomenen die in gestandaardiseerde talen verloren gegaan zijn. Om de traditionele taal vast te leggen, lieten de dialectologen gewone Vlamingen vertellen over hun werk, belangrijke gebeurtenissen en het dagelijkse leven. De taalkundigen realiseerden zich toen niet dat de collectie later ook inhoudelijk heel waardevol zou worden. Veel geluidopnames gaan immers over belangrijke onderwerpen voor historici en erfgoedactoren, zoals verdwenen ambachten, de traditionele landbouw, de twee wereldoorlogen en de modernisering van het leven. Ze vormen bovendien de grootste collectie van levensverhalen van laaggeletterde Vlamingen in de Lage Landen.

Frans-Vlaamse stemmen

Dankzij de vele mondelinge getuigenissen komt de geschiedenis in de opnames echt tot leven. Dat geldt in het bijzonder voor het Frans-Vlaamse verleden. In de collectie kan je namelijk heel wat traditionele dialecten uit Frans-Vlaanderen beluisteren. Die dialecten zijn vandaag bijna niet meer te horen, omdat ze met uitsterven bedreigd zijn. Het Frans-Vlaamse deel van de collectie is bijzonder uitgebreid, omdat de dialectologen het toen al verdwijnende dialect goed wilden vastlegden. Zo werd er op 91 verschillende plaatsen in totaal 63 uur aan opnames gemaakt. De Frans-Vlamingen van toen vertellen in hun eigen dialect over de geschiedenis van vandaag. Heel wat thema's die eigen zijn aan Frans-Vlaanderen, worden uitgebreid besproken: de taalsituatie thuis en op school, smokkelen in de grensstreek, gastarbeid en *de Beliquen*.

Frans-Vlaamse 'ondertitels'

De geluidsopnames zijn allemaal gedigitaliseerd en de volledige collectie *Stemmen uit het Verleden* (Franse vertaling) kan door iedereen gratis beluisterd worden op de website *Dialectloket*. Bovendien worden alle opnames sinds 2020 getranscribeerd binnen een taalkundig project, het *Gesproken Corpus van de Zuidelijk-Nederlandse Dialecten* (Franse vertaling). Dat wil zeggen dat de opnames woord voor woord uitgeschreven worden aan de hand van een aantal richtlijnen, die opgesteld werden om zoveel mogelijk verschillende dialecten op een uniforme manier neer te schrijven. Daarbij wordt er wel abstractie gemaakt van de klanken, omdat die op andere manieren veel beter vastgelegd kunnen worden. De zinsbouw daarentegen wordt wel zo goed mogelijk bewaard.

Er is een gestandaardiseerde transcriptielaag, waarin bepaalde fenomenen vernederlandst worden, zodat de transcripties ook leesbaar zijn voor wie het dialect niet (zo

goed) beheerst. Het gaat daarbij weliswaar niet om een vertaling. Een tweede transcriptielaag geeft het dialect veel meer in detail weer. De inhoud van de opnames kan dankzij de meerlagige transcriptie bewaard blijven voor het nageslacht. Zo'n transcriptie is vergelijkbaar met ondertiteling op tv doordat de tekst ook gealigneerd is met het geluid. Sinds 2020 zijn er in het hele gebied 530 opnames getranscribeerd. Daarvan zijn er al een tachtigtal uniforme en kwalitatieve transcripties voor de Frans-Vlaamse dialectbanden beschikbaar. Ze kwamen tot stand dankzij een complexe samenwerking van onderzoekers, vrijwilligers en studenten en vormen zo een toonbeeld van samenwerking tussen verschillende generaties. De initiële droom van de Gentse dialectologen komt na 50 jaar eindelijk uit, want de dialectopnames zullen door het *Gesproken Corpus van de Zuidelijk-Nederlandse Dialecten* eindelijk efficiënt gebruikt kunnen worden voor grootschalig taalkundig onderzoek.

Een mooi neveneffect

Een mooi neveneffect van de uniforme transcripties is dat de omzetting naar tekst niet enkel taalkundig onderzoek mogelijk maakt, maar dat ze ook de rijke inhoud van de banden toegankelijker maakt dan ooit tevoren. Zeker in tijden van vergevorderd dialectverlies zijn die tekstweergaves heel belangrijk om te garanderen dat de collectie nu en in de toekomst geconsulteerd kan blijven worden, zowel door onderzoekers als door het grote publiek. De hedendaagse Gentse dialectologen hebben daarom een nieuwe droom: ze willen de volledige collectie inhoudelijk doorzoekbaar maken, zodat ze in de toekomst ook gebruikt kan worden door bijvoorbeeld erfgoedactoren, heemkundige kringen en historici.

Efficiënte zoektools

De bedoeling van het nieuwe onderdeel van *Dialectloket* is om de grote hoeveelheid aan informatie uit de collectie *Stemmen uit het Verleden* systematisch en efficiënt inhoudelijk te kunnen doorzoeken. Er is daarvoor een thesaurus ontworpen: een geordende lijst met gestandaardiseerde trefwoorden (woorden, combinaties van woorden en eigennamen), zodat elk fragment uit een dialectopname gekoppeld kan worden aan een specifiek thema.

De thesaurus bestaat uit acht overkoepelende thema's, die in grote lijnen gebaseerd zijn op de rubricering van het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* (WVD - Franse vertaling). Onder de hoofdthema's bevinden zich verschillende niveaus van specificiteit (1. Landbouw 2. Beroepen 3. De mens als individu 4. Het huiselijk leven 5. Het gemeenschapsleven 6. Mens en techniek 7. De natuur rond de mens 8. Interview), al mag er ook niet te specifiek gegaan worden als men de gebruiksvriendelijkheid van de zoektools wil behouden.

De thesaurus is hiërarchisch opgebouwd, wat betekent dat het mogelijk is om ook een relatie tussen bepaalde termen te leggen. Zo wordt er in de thesaurus bijvoorbeeld gespecificeerd dat *Eerste Wereldoorlog* (Franse vertaling) een type *oorlog* is, maar er zijn ook andere trefwoorden aan de kapstokterm *oorlog* gekoppeld. Zo kan er gemakkelijk naar verwante onderthema's gezocht worden zoals bijvoorbeeld *krijgsgevangenschap* (Franse vertaling), *collaboratie* (Franse vertaling) of *onderduiken* (Franse vertaling). De verschillende trefwoorden uit de thesaurus zijn met tijdsmarkeringen aan zowel de teksttranscripties als aan de audio gelinkt.

Het toevoegen van de trefwoorden en de tijdcodes is een werk dat volledig op de schouders van vrijwillige medewerkers rust. De opleiding en opvolging worden verzorgd door Lien Hellebaut, projectcoördinator van het *Gesproken Corpus van de Zuidelijk-Nederlandse Dialecten*. Voor Frans-Vlaanderen zijn er intussen zeven geluidsbanden volledig van

trefwoorden voorzien: *Bray-Dunes, Brouckerque, Cassel, Clairmarais, Coppenaxfort, Hardifort et Hazebrouck*. Het doel is om dat ook zo snel mogelijk voor de overige plaatsen te doen. Momenteel wordt er dus nog volop aan het project gewerkt, maar de eerste resultaten zijn nu al consulteerbaar op de website *Dialectloket* in het geluidsluket.

De inhoud van die zeven geannoteerde banden kan nu al doorzocht worden met behulp van de nieuwe zoektools. In de komende maanden zullen de thematische annotaties van de andere Frans-Vlaamse opnames toegevoegd worden, zodat de inhoud van die opnames ook efficiënt doorzoekbaar wordt. De transcriptietekst, waarin de gebruiker kan meelezen wat er gezegd wordt, is momenteel nog niet zichtbaar, maar ook daar wordt in 2022 aan gewerkt. Wel kan de gebruiker alvast klikken op het tijdstip bij het betreffende trefwoord om enkel het fragment over de gezochte zoekterm(en) te beluisteren.

Een voorsmaakje

Eén van de onderwerpen die vaak aan bod komen in de Frans-Vlaamse opnames, is het verbod om op school “Vlaams” te spreken. Kinderen die Vlaams spraken op school, kregen daarvoor vaak een *punitie*. Die praktijk was een gevolg van de Franse taalpolitiek die er al sinds de Franse Revolutie op gericht was minderheidstalen en dialecten uit te roeien omdat die als een relict uit feodale tijden beschouwd werden. Eén van de manieren waarop zich dat uitte, was de verplichting van het Frans als enige schooltaal, vastgelegd in de wet Montalivet in 1833. Samen met de invoer van de leerplicht in het basisonderwijs in de tweede helft van de 19de eeuw, zorgde die voor een sterke achteruitgang van het Vlaams in de regio. In een fragment uit Broekkerke te horen op onze site www.les-plats-pays.com vertelt de spreker (° 1882) over een stokje (*een beetje hout* - Franse vertaling) dat de gestrafte moet bijhouden en daarna moet doorgeven aan iemand anders die hij Vlaams hoort spreken. De gebruiker kan

zulke fragmenten vinden door op verschillende trefwoorden zoals ‘taal’ of ‘onderwijs’ te zoeken, maar ook door een combinatie ervan te gebruiken via de zoekoperator AND. Het fragment wordt bijvoorbeeld teruggevonden door te zoeken op *onderwijs* (Franse vertaling) AND *taal* (Franse vertaling). In het voorbeeld wordt enkel de transcriptielaag die dichterbij het Nederlands staat weergegeven.

Interviewer: en als je in het school kwam ... je en hebt gijder nooit meer in het Vlaams geleerd?

Spreker: ach nee we.

Interviewer: altijd in het Frans.

Spreker: altijd in het Frans. zelf... zelfs als je was aan de school het was een beetje hout. en euh het ene als je dat had in je handen je moest het zeggen tegen die die Vlaams klapte. allé het was gelijk een punitie.

In een fragment uit Belle, ook te horen op www.les-plats-pays.com, heeft de spreker (° 1890) het over het *blauwen* (smokkelen) van tabak over de grens. De gebruiker kan het fragment vinden door te zoeken op het trefwoord *smokkelen* en daarna de Frans-Vlaamse banden te selecteren. In de toekomst zal het ook mogelijk zijn om te zoeken naar dialectwoorden zoals *blauwen* via de functie *zoek in tekst* (Franse vertaling), waarbij niet enkel de trefwoorden, maar ook de volledige, letterlijke teksten van de transcripties doorzocht kunnen worden.

Interviewer: en overtijd was er hier nog veel geblauwd ook zeker hé?

Spreker: geblauwd? ja het. hm.

Interviewer: in toebak.

Spreker: ah ja het. surtout achter d... achter de oorlog van veertien.

Interviewer: ja ja het was hier dan niet niet veel.

Spreker: nee nee ja maar ze blauwden met grote camions eneeë.

Interviewer: serieus?

Spreker: het heeft hier een keer een camion in panne gebleven daar hier en ze zijn gevlucht dan uh ... ze waren met een stuk of zessen. ja maar ze waren met met het geweer hm. ja maar het ging altemets slecht. het hebben der een keer twee geschoten geweest. twee blauwers. hier op de Cappel route. euh ja. en nu het is der hier ... het is niets meer hé...

Melissa Farasyn, Lien Hellebaut, Jacques Van Keymeulen, Anne-Sophie Ghyselen en Anne Breitbarth

Taalkundigen verbonden aan de *Universiteit Gent*. **De Frans-Vlaamse transcripties zijn tot stand gekomen dankzij een postdoctorale onderzoeksbeurs aan M. Farasyn (FWO 12P7919N).**

melissa.farasyn@ugent.be

Voir *www.les-plats-pays.com*

Heb je na het lezen van deze fragmenten zin gekregen om zelf eens te snuisteren in de collectie? Surf naar <https://www.dialectloket.be/geluid/stemmen-uit-het-verleden/zoeken/>

Gesproken Corpus van de Zuidelijk-Nederlandse Dialecten: <https://www.gcnd.ugent.be/>

Heb je zin om mee te helpen aan de thematische annotatie? Stuur dan een mailtje naar Lien Hellebaut via gcnd@ugent.be